

UDK 39(497.5 Lika)
Pregledni članak
Primljen 25. 2. 2010.
Prihvaćen za tisak 15. 3. 2011.

VESNA GRAHOVAC-PRAŽIĆ, SANJA VRCIĆ-MATAIJA

Učiteljski fakultet u Rijeci
Odsjek za učiteljski studij u Gospiću
Ulica dr. A. Starčevića 12, HR-53 000 Gospić
vesnagp@net.hr
samataija@net.hr

ZIDNE KUCHARICE – LIČKA KULTURNA BAŠTINA

U radu se na korpusu zidnih kuharica prikupljenih u gospićkom kraju, nakon smještaja u širi društveno-povijesni kontekst, provodi filološka analiza. Zidne se kuharice promatraju kao dio europskoga i ličkoga prostora. Analiza odabranoga uzorka zidnih kuharica uključuje jezična i izvanjezična obilježja: situacijski kontekst, likovnost, funkciju, sadržaj/temu. Kao nezaobilazni dio kulturne baštine ličkoga zavičaja, zidne su kuharice, s likovnom i jezičnom dimenzijom, nezamjenjiv dokument minuloga vremena.

Ključne riječi: zidna kuharica, struktura, filološka analiza, likovnost

1. Uvod

Zidne kuharice¹, zidnjaci, zidne krpe, u Lici poznatije kao kuvarice², dijelom su europske tradicijske kulture koja se njegovala krajem 19. stoljeća postajući na taj način i dijelom naše kulturne tradicijske baštine. Stvarale su ih uglavnom žene, a kako su se svidale većini ljudi, svojedobno su postale

¹ kuharica, ž. 2. platno izvedeno i ukrašeno crtežom i tekstom izvedenima ručnim radom koncem, izvješeno u kuhinji, ob. iznad štednjaka (Hrvatski enciklopedijski rječnik: 641)

² “Kao i sln. *kuhati*, *kuham* posuđena iz strnj. *kochon*, *kuchin* (< *küchen*, što je iz narlat. *Cocere* (a to je od klat. *Coquere* “*kuhati*, *variti*, *peći*” za koje v. u *peći*). Riječ je posuđena zato što označava drugačiji način pripravljanja hrane nego glagol *variti* (na ognjištu)” (Gluhak 1993: 357).

vrlo omiljene i popularne tvoreći tako dio kulture koja se nerijetko poistovjećuje s narodnom (pučkom, folklornom) kulturom. Zanimljivo je da kao kulturna, materijalna baština jednako funkcioniraju u Gospiću (u Lici), Hrvatskoj i Europi krajem 19. do sredine 20. stoljeća, nudeći nam se kao dio povijesnoga naslijeđa o obiteljskom i društvenom životu. U početku su bile dio građanskih kuhinja, a zatim su se postupno uselile i u seoske sredine u kojima su uglavnom i ostale u uporabi do sredine 20. stoljeća. Stavljale su se najčešće iznad štednjaka, mjesta za umivanje i održavanje osobne higijene te rjeđe u spavaćim prostorijama. Vjerojatno su prvotno stigle iz Nizozemske, a poslije i iz drugih europskih zemalja (Vrabec 2007). Svojom prisutnošću u Lici *kuvarice* svjedoče njegovanje popularnih europskih folklornih trendova postajući svojinom širega i užega, nacionalnoga i zavičajnoga kulturnoga identiteta.³

Naše istraživanje kulturnoga identiteta zidnih kuharica, vođeno činjenicom da ljudi priopćavaju sve ono što za njih ima određeno značenje, u prvi plan stavilo njihovu filološku analizu. “Ljudi priopćavaju ono što za njih ima značenje, a što ima ili nema značenje određeno je njihovom kulturom” (Haviland 2004: 103). Kako je jezična analiza neodvojiva od kulture i društva u kojoj je natpis nastajao i funkcionirao, ona uključuje i tematski i uporabni sloj, te ustrojstvo poruka i značenja. Budući da jezično ustrojstvo materijalne baštine ovoga tipa, kao i njihova uporaba, pripada etnolingvistici⁴, zidne se kuharice promatraju kao kulturemi koji se ostvaruju u događajima i ponašanju. “Predmet promatranja nije samo jezik i verbalni izričaj nego i kultura koja je široko shvaćena, kao složeni sustav znakova (u strukturalističkom shvaćanju) ili kao skup manje ili više osviještenih normi, uzora, vrijednosti i očekivanja (u antropološkom shvaćanju)” (Nagorko 2004:132).

Zidne kuharice prikupljene su iz etnološke zbirke Muzeja Like u Gospiću (38) te iz obiteljske baštine građana Gospića i okolice. Jednake kuharice promatrane su kao jedan primjer te se tako došlo do uzorka od 80 zidnih kuharica (N = 80). Vlasnice su kuharice sačuvale za uspomenu, noseći ih iz rodnih kuća ili ih nalazeći u kući u koju su se udale zbog čega nemamo pouzdane podatke o njihovoj starosti.⁵ Od 80 zidnih kuharica prikupljenih

³ Imenovanje zidnih ukrasnih krpa kuharicama/kuvaricama prevladava u uporabi na ličkom prostoru te ga iz tih razloga u tekstu koristimo.

⁴ “Etnolingvistika se bavi svakim detaljem ustrojstva i uporabe jezika koji se odnosi na društvo, kulturu i ponašanje čovjeka” (Haviland 2004: 104).

⁵ Primjerice, jedna vlasnica svjedoči da je zidnu krpu dobila od svoje bake kao desetogodišnjakinja te je vjerojatno stara oko 60 godina, s obzirom na to da vlasnica ima 70 godina (prikaz vrča i latora na lanenom platnu s porubom), druga je sama vezla kuharicu kao djevojčica pa je i ta kuharica stara oko 70 godina.

u gospićkom kraju, njih 55 oblikovano je likovno i tekstualno. Prevladava plavi vez (33), potom crveni (27) te crni (4), a samo je jedna kuharica vezena zelenim koncem. Vezenih kuharica s dvije boje ima 6, a kako je industrijski tisak omogućio raznobojnost, takvih je ukupno prikupljeno 10.

2. Struktura zidnih kuharica

Struktura zidnih kuharica uglavnom je dvodijelna; uz sliku kao obavezni dio u većini se njih, dakle, javlja i tekst kao fakultativni dio. Slika je uvijek na bijeloj podlozi, nerijetko na domaćem platnu s raznobojnim ručnim vezom, punoga boda, s križićima ili ravno izvezeno, što će poslije biti oblikovano industrijskim tiskom. Obrubi su posebno ukrašavani drugom tkaninom među kojima prevladava crvena i plava boja te njihove kombinacije. Ustajljene dimenzije zidnih kuharica, 70 × 50, gotovo su postale standardima, premda primjećujemo i odstupanja, npr. u kuharici s motivom *Posljednje večere* koja ima izduženo pravokutni oblik (1,30 × 50).

Tekstovi su često nadopunjavali sliku uz koju su i različito raspoređeni: neki se nalaze ispod, neki iznad slike ili su raspoređeni s lijeve i desne strane crteža. Veličina slike i prostor te složenost veza slova određivali su njihov tekst koji se najčešće javlja u obliku jedne rečenice ili tek nekoliko riječi. Tekst je zgusnut, gnomskoga karaktera s jasno iskazanim moralnim, emocionalnim stajalištima. Nije rijetka pojava različitih oblika citatnosti čime zidne kuharice postaju zanimljive sa stajališta odnosa književnosti i drugih umjetnosti koje postaju podtekstom prelazeći na taj način u područje svakodnevne uporabne materijalne kulture. D. Oraić-Tolić, govoreći o različitim tipovima citatnosti, između ostaloga, navodi dva osnovna tipa, od kojih jedan naziva *ilustrativnim*, a drugi *iluminativnim* tipom citatnosti. U prvom je slučaju riječ o prihvaćanju citata kao dijela vlastitoga teksta, “(...) kao RIZNICA vrijedna oponašanja”, dok je u drugom slučaju riječ o kreiranju novoga smisla uz pomoć staroga citata koji postaje samo “(...) povod za stvaranje vlastitih nepredvidivih značenja (...) kada se citirani tekst orijentira na originalno autorovo iskustvo, a ne na ono kojim raspolaže čitatelj (...)” (D. Oraić-Tolić 1990: 45). Kad je riječ o zidnim kuharicama i citatima koji se javljaju na njima, radi se o ilustrativnom tipu citatnosti kojim se posuđenomu citatu ne mijenja smisao, već se on uklapa u sustav vlastitoga teksta ili, bolje rečeno, vlastite likovno-tekstualne poruke. Citiranje na koje nailazimo u kuharicama pripada i području prepletanja različitih povijesnih kultura. Naime, kad u tekstu kuharice nađemo na natpis latinske poslovice *Ruka ruku mije, obraz obadvije*, onda je svakako riječ o primjeni

srednjovjekovne latinske pismenosti na uporabnu materijalnu kulturu 19. ili 20. stoljeća.⁶

Tematika natpisa zidnih kuharica razlikuje se s obzirom na mjesto na kojem su bile izložene. Stoga možemo uvjetno govoriti o nekoliko tematskih skupina među kojima se posebno izdvajaju tekstovi vezani uz obiteljski život, položaj žene u obitelji, njezine dnevne aktivnosti vezane uz kuhanje, održavanje domaćinstva, njegovanje higijenskih navika i održavanje vedre naravi na opću radost svih ukućana, posebice supruga. Iznenađujuće su rijetke kuharice s izraženim nacionalnim identitetom (primjerice: *Živjela naša hrvatska mati, Geslo je naše: Bog i Hrvati*), što svjedoči o njihovu univerzalnom karakteru. Kako se mjesta izlaganja zidnih kuharica kreću od kuhinje do prostorija za održavanje osobne higijene, posebno izdvajamo ta dva tematska kompleksa uz koje se vežu specifični tekstovi.⁷

2.1. Prostor kuhinje

Dominantan tradicionalni ženski prostor, koji se uklapa u poimanje patrijarhalnih obitelji kakve su dominirale krajem 19. i u prvoj polovici 20. stoljeća, sa snažno izraženom potrebom za održavanjem takvih odnosa u sredini iz koje potječu prikupljene kuharice, svakako jest prostor kuhinje za koji se veže najveći dio prikupljenih zidnih kuharica. Njihova likovna i tekstualna dimenzija uklapa se u kuhinjski interijer tematizirajući pri tome tradicionalne društvene vrijednosti kao što su: obitelj, ljubav, religija, kuhanje, muško-ženski odnosi, prijateljstvo. U tom smislu izdvajamo pojedinačne tekstove koji se odnose na navedene tematske komplekse.

a) Kuhanje

Kuharice skuhaj ručak fino pa ćeš dobit novaca za kino / Jelo treba tako stvorit, da nemože nitko prigovorit / Kuvarica mala za ručak je mene četire Guske dala / Kuharice zlato moje, tebe hvali jelo tvoje. / Kuharica budi čista, da se suđe uvijek blista. / Kuharice manje zbori, Da ti ručak ne izgori! / Ručak gotov mi je i ako dvanaest sati nije / Mani se šale čoveče izgorit će mi ručak šalit ću se do večē. / Kuvarica pile peče, iz pilete voda teče. / Kuharica

⁶ D. Oraić-Tolić (1990) nailazi na iste primjere citatnosti na zidnim kuharicama u Slavoniji definirajući ih kao ostatke "(...) srednjovjekovnog aflorilegija u kulturi 20. st." (D. Oraić-Tolić 1990: 60).

⁷ Kako semantika pojedinih tekstova prožima više tematskih cjelina, kuharice je moguće i drukčije razvrstati, zbog čega navedenu podjelu smatramo uvjetnom. U tom smislu, na primjer, tekstovi koji tematiziraju religiozne i obiteljske motive klasificirani su prema prevladavajućem motivu.

što je mlađa Večera je odmah slađa / Idi kući susjede nema za te besjede / Čist lonac, čista zdjela i u njima dobra jela

b) Muško-ženski odnosi

Kad tvoj posao posvršiš priznanje muža žashužiš / Moj muž samo vodu pije, zato žalim što se ne udadoh prije. / Ljubav i dobar ručak-upamti savjet taj, oni će stvoriti tebi tvome mužu raj / Puna kuća voća slađa Al najslađa žena mlađa!

c) Ljubavna tematika

Kako golub golubici guče Tako i ja ljubim moje malo luče / Kako golub golubici guče Tako i ja ljubim moje milo luče. / U ljubavi je sreća ta, kada se vole srca dva. / Svakog dana svake noći, nate mislim hoćeš doći Dati kažem: ljubav moja bit će uvijek samo tvoja / Ja te ljubim ja te volim budi moja ja te molim. / Srce moje za tobom uzdiše / Ja ljubim dragi moj, dala bi ti život svoj. / Ljubav duže traje Kad se novac daje. / Ruža lala i karanfil ovo cvijeće zna koga ljubim ja. / Ja ljubim dragi moj dala bi ti život svoj / Brzo Dragi Vode Daj Pačeš Dobit Zagrljaj / Ribarice tvoje lice bijelo Zanjelo mi moje srce cijelo. / Oj Anice dušo moja medena su usta tvoja ljubi draga samo mene, za tobom mi srce vene. / Pladanj taj Ti pun je svega, Ali meni samo Tvoje srce treba.

d) Obiteljski život

Moja kućica moja slobodica U njoj nek je sretna porodica

e) Religiozni motivi

Ne uskrati pomoć Tvoju Dragi Bože mome domu. / Uzmite i jedite ovo je tijelo moje “Zadnja večera Zaista, zaista Vam kažem jedan između Vas izdat čeme.” / Zaista, zaista vam kažem, jedan od vas izdatče Me.! / Bože daj mome domu Puno svake sreće Svaki dan sve veće Nesreća nek bježi Ljubav se osvježi. / Bože daj zdravlje žita, vina i veselja.

f) Uživanje, zabava, mudrost, želje, prijateljstvo

Jedimo... pijmo i ... Veseli budimo... / Pij i jedi, dok ti duša želi, Kad je dosta, onda brate seli. / Dok se drugi mnogo ljuti, dotle mačak mudro šuti. / Lasto kud letiš, kud ideš, vrati senatrag sa svojim šarenim jatom. / Prijateljstvo / Svaki dan do zore rane Sunce sreće/sreće nek ti svane

Očito je, dakle, da su brojne zidne kuharice koje tematiziraju prostor kuhinje i kuhanja. Kuhinja je središte obiteljskoga života i mjesto u kojem

se tradicionalno-kulturološki smješta žena s pregačom čija se vrijednost potvrđuje kroz uspješnost kuhanja, iz čega proizlazi i nagrada u obliku zadovoljnoga muža, obiteljskoga veselja, novca za kino i sl., svjedočeći tako ambijent vremena drukčijih moralnih i općedruštvenih vrijednosti s obzirom na rodnu emancipiranost vremena u kojemu živimo. O tome nam progovaraju i slikoviti prikazi muško-ženskih odnosa u kojima uočavamo da se ženina kvaliteta mjerila njezinom mladošću i sposobnošću održavanja kućanstva, na osobitu radost supruga, prikazanoga kao prilično pasivnoga, dotjeranoga promatrača kućanskih zbivanja. Iznenađujući je broj zidnih kuharica, izrazito lirski intoniranih, koje tematiziraju motiv ljubavi iskazane kroz simbole, pri čemu istaknuto mjesto zauzima motiv bijeloga goluba kao vjesnika ljubavi,⁸ potom lastavica kojima se iskazuje želja za povratkom, obnovom ljubavi, motiv cvijeća, i to najčešće ruže kao simbola čiste ljubavi, zatim lale i karanfila koji također postaju simbolima ljubavi. Pučka se životna filozofija iščitava i iz iskrica materijalizma koje gdjegdje zasjenjuju čistu ljubav koja se mjeri količinom novca (*Ljubav duže traje Kad se novac daje*). U sklopu kuharica koje tematiziraju motiv ljubavi nailazimo na izniman primjerak morskoga ambijenta (*Ribarice tvoje lice bijelo Zanjelo mi moje srce cijelo*), netipičan za izrazito kontinentalnu gospičku sredinu,⁹ svjedočeći tako selidbenu sudbinu udanih žena.

Većina je tekstualnih poruka vedro intonirana, s tim da u jednom dijelu prevladavaju izrazito edukativni karakteri sa snažno izraženim moralnim vrijednostima, a s druge nam se nude epikurejske poruke o uživanju i predavanju radostima života (*Jedimo... pijmo i ... Veseli budimo*). Religiozni motivi potvrđuju njegovanje tradicionalnih obiteljskih vrijednosti kroz neposredno obraćanje Bogu za očuvanjem obitelji te pomoći u plodnosti zemlje. Motiv *Posljednje večere*,¹⁰ prisutan u obliku ilustrativnoga tipa citatnosti, progovarajući o Judinoj izdaji i Kristovim sakramentalnim riječima, reproduciran je biblijski vjerno¹¹ svjedočeći dostupnost biblijskoga izvora kao prototeksta.

⁸ Golub se najčešće i javlja kao simbol ljubavi, posebice kad se javi, kao što je to slučaj kod zidnih kuharica, u paru. "Simbolizam ljubavi lakše je objasniti parom golubova, kao i kod drugih životinja (...)" (Chevalier i Gheerbrant 1994: 168).

⁹ Pišući o zidnim kuharicama s područja Makarske, Ana Kunac ističe da nije naišla na motiv mora (Kunac 2004); ova je vjerojatno došla sa snahom s mora.

¹⁰ To je raspored koji je uspostavljen u 14. st.: Krist i apostoli uz stol s jelom smješteni su u arhitektonski prostor s Leonardovim rasporedom apostola grupiranih s lijeve i desne Kristove strane. Do 11. st. apostoli nisu sjedili, a stol je bio nizak; u 11. st. uvodi se uski četverokuti stol uz koji sjede apostoli, pa i Juda koji je dotad uvijek bio izdvojen (*Leksikon ikonografije, liturgije i simbolike zapadnog kršćanstva* 1985).

¹¹ "Uzmite i jedite! Ovo je tijelo moje" (Mt 26, 26). Dok su jeli, reče im: "Zaista, kažem vam, jedan će me od vas izdati" (Mt 26, 21; Biblija 1983: 960/961).

2.2. Prostor za održavanje osobne higijene

Kako u vremenu uporabe zidnih kuharica nisu postojale kupaonice u današnjem poimanju intimnih prostora za osobnu higijenu, u kućanstvima su se nalazila za tu namjenu određena mjesta, obično uz stalak s umivaonikom (lavorom) uz koji je bio vrč s vodom, na koja su se izlagala zidne kuharice edukativnoga karaktera koje su tematizirale potrebu za vedrim započinjanjem dana i čistoćom. Izdvajamo tekstove toga karaktera, uz već spomenuti tip ilustrativnoga oblika citatnosti (*Manus manum lavat*):

Ruka ruku mije obraz obadvij. / Dobro jutro / Kad čovjek nije čist ne vrijedi ništ / Tko se vodom pere rado Imati će život dug i srce mlado / Ladna voda to prija Umi se ti pa ću i ja. / Hladna voda ta/to prija. Umi se ti pa ću i ja. / Ladna voda ta prija Umi se ti pa ću i ja.

Motiv vode, očekivano, središnji je motiv ovoga tematskoga kompleksa nudeći nam se kako u svom denotativnom, tako i u konotativnom značenju. Voda kao izvor života, sredstvo očišćenja i središte obnavljanja (Chevalier i Gheerbrant 1994) nadraža svoje osnovno značenje postajući višestrukim simbolom čovjekove potrebe za čistoćom tijela i duha, a izraz unutar kojega je smješten ovaj motiv naglašeno je poslovično-gnomskoga karaktera priklanjajući se svojim oblikom usmenoj književnosti.

3. Jezična obilježja zidnih kuharica

Kao što je već navedeno, tekstualni dio zidnih kuharica zapravo je njihov fakultativni dio koji donosi većina prikupljenih kuharica, a koji se svojom tematikom, idejnom i razigrano vizualnom komponentom uklapa u njihovu likovnu dimenziju. Naravno da je s filološkoga stajališta zanimljivo promatrati na koji se način jezik realizira u ovoj vrsti kulturema sa stajališta grafije, pravopisa, gramatike i leksika, čime se otvara nova kulturološka dimenzija vremena u kojem su kuharice ispunjavale svoju estetsko-edukativnu ulogu.

Natpisi su vrlo kratki (prevladava struktura od desetak riječi; samo dvije kuharice imaju 17 riječi), najčešće sastavljeni od jedne rečenice, a rjeđe od dviju ili vrlo rijetko od triju rečenica. Natpis na kuharici diktirao je vez i složenost izvođenja slova na platnu u čemu se prepoznaje različita razina spretnosti vezilja. Različitom veličinom slova autorice kao da žele izdvojiti, istaknuti važniji od manje važnoga dijela teksta (npr. citatna kuharica *Moja kućica moja slobodica / U njoj nek je sretna porodica*, posebno izdvaja upravo poslovični, citirani dio u kojem je sažet smisao vrijednosti vlastitoga doma). Općenito, tekstovi teže simboličkomu i zgusnutomu izrazu koji se

kreće od oponašanja ili citiranja narodnih poslovice do izravnoga utjecaja narodne pjesme koji se očituje i u formi stiha, primjerice *Svaki dan do zore rane Sunce sreće nek ti svane*.

3.1. Grafija

Na kuharicama prevladava tip pisanih slova, dok su mala tiskana slova rijetkost (2), a samo su dva natpisa vezena velikim tiskanim slovima. Riječ je, dakle, uglavnom o kosom pismu, tzv. krasopisu, koje je bilo u službenoj uporabi u školama na našem prostoru do sredine 20. stoljeća, na kojem se lijepo vide elementi uskih i debelih linija, što je svakako bilo teže izvesti, tražeći veći trud od vezenja tiskanih slova. Sve to svjedoči o uporabi rukopisnoga pisma u pisanoj komunikaciji, uvelike različitoj od komunikacije vremena u kojem živimo, a u kojem je rukopisno pismo zapostavljeno i potisnuto u isključivo školski diskurs. Kod nekih kuharica (2) nailazimo na isticanje (veličinom, strukturom i ukrasom) inicijalnoga slova u čemu nam se razotkriva utjecaj tiskanih knjiga s početka 19. stoljeća.

3.2. Pravopis

Premda je tekst kuharica nastajao prevođenjem sa stranih izvornika, u nekima od njih nailazimo i na nacionalna obilježja, kako na tematskom (primjerice, kuharica stihovanoga teksta *Živjela naša hrvatska mati, Geslo je naše: Bog i Hrvati*), tako i na jezičnom planu, i to od njegovanja regionalne ikavice (*Svaki dan do zore rane, sunce sriće nek ti svane / izgorit će mi ručak ...*), preko fonoloških do sintaktičkih posebnosti kraja, uz veliku razinu jezične nepravilnosti koja samo svjedoči o masovnosti, popularnosti kuharica koje su izrađivale domaćice. Osim toga, u jeziku kuharica prisutan je utjecaj drugih jezika, primjerice njemačkoga, što se očituje u pisanju imenica, ali i drugih vrsta riječi, velikim slovom: *Brzo Dragi Vode Daj Paćeš Dobit Zagrljaj*.

Nepoznavanje jednoga jezika s kojega se prevodilo ili na koji se prevodilo vodilo je raznovrsnim pravopisnim pogreškama: nerazdvajanje riječi (*nate, dati, samotvoja, čeme, izdatče, senatrag.*); nerazlikovanje č i ć (*Puno svake sreće, ovo cvijeće, izdatče*), pisanje negacije zajedno s glagolom (*nemože*), nepoštivanje interpunkcijskih pravila (*Ja te ljubim ja te volim budi moja ja te molim*), gubljenje samoglasnika na kraju riječi (*nek ti, al najslada, kud*), ponegdje za pjesnički rimovane potrebe (*Kad čovjek nije čist ne vrijedi ništ*), pogreške u alternacijama jata (*bjeli, uvijek, čoveče*). Uporaba glasa *h* nije svojstvena štokavskim govorima pa se događalo da ga autorice zamijene uobičajenim glasom *v* (*Kuvarica mala*) ili samo izostave (*ladna voda*). Neujednačena je i pojava točke na kraju rečenice. Riječi iz poštovanja u

pravilu su pisane velikim početnim slovom (*Tvoju Dragi Bože, izdatče Me, meni samo Tvoje srce treba*). Citiranje se pojavljuje kod religioznih natpisa, dvotočje na jednom mjestu sugerira upravni govor (*Svakog dana svake noći, nate mislim hoćeš doći Dati kažem: ljubav moja bit će uvijek samotvoja / Ja te ljubim ja te volim budi moja ja te molim.*), dok je uporaba uskličnika (3) korektna (*Kuharice manje zbori, Da ti ručak ne izgori!*).

3.3. Gramatika

Vrijeme nastanka kuharica vrijeme je prevlasti jezične koncepcije hrvatskih vukovaca zbog čega se u njima ne osjeća snažniji dijalektni sloj, osim u iznimnim slučajevima, kao oblik *četire* (*Kuvarica mala za ručak je mene četire Guske dala*). Od glagolskih oblika, uz već spomenuti imperativni oblik, inače sveprisutan u suvremenom reklamnom diskursu, kao i oblik optativa prisutan u dijelu kuharica koje slave životne radosti, vrlo je čest oblik krnjega infinitiva (*pa češ dobit, tako stvorit, prigovorit*), kao i njegove nepravilne uporabe produženoga oblika (*imati će život dug*).

Zanimljivost su kuharica prikupljenih u gospićkom kraju i umanjenice (*Moja kućica, Anice, mužić*), koje inače nisu osobitost organskoga idioma, a ako jesu, onda se javljaju u pejorativnom značenju.

Prisutne su i poneke pogreške u imenskim oblicima riječi (*je mene četir guske dala*), u sročnosti (*puna kuća voća slađa, daj zdravlje, žita, vina*), kao i dijalektna uporaba oblika 2. lica jednine aorista pomoćnoga glagola *biti* za druga lica (*Ja ljubim dragi moj dala bi ti život svoj*). Pojavnost aoristnih oblika učestalija je nego danas. Rečenice su često u inverziji, što možemo prepoznati kao svjesnu stilogenost koja nas iznenađuje kao i korektna uporaba povratno-posvojne zamjenice u čemu se danas obilato griješi (*Kad svoj posao posvršiš*).

3.4. Leksik

Utjecaj različitih jezičnih izvora očituje se i na leksičkoj razini dokazujući neprimjereno prihvaćanje svega što je dolazilo iz Europe. U tekstu *Kako golub golubici guče Tako i ja ljubim moje milo luče*, riječ *luče*¹² ne pripada sustavu hrvatskoga jezika. Umjesto tulipana (*Ruža lala i karanfil ...*), javlja se turcizam *lala* koji pripada regionalizmima¹³ kojima pripada i rečenica

¹² Prema Brodnjaku riječ pripada srpskomu jeziku, a znači “umanj i hipok od lutka-lutkica; naziv odmila za osobe obaju spolova” (Brodnjak 1992: 272).

¹³ Prema Aniću “lala ž (orij.) reg., v. tulipan” (Anić 1991: 304).

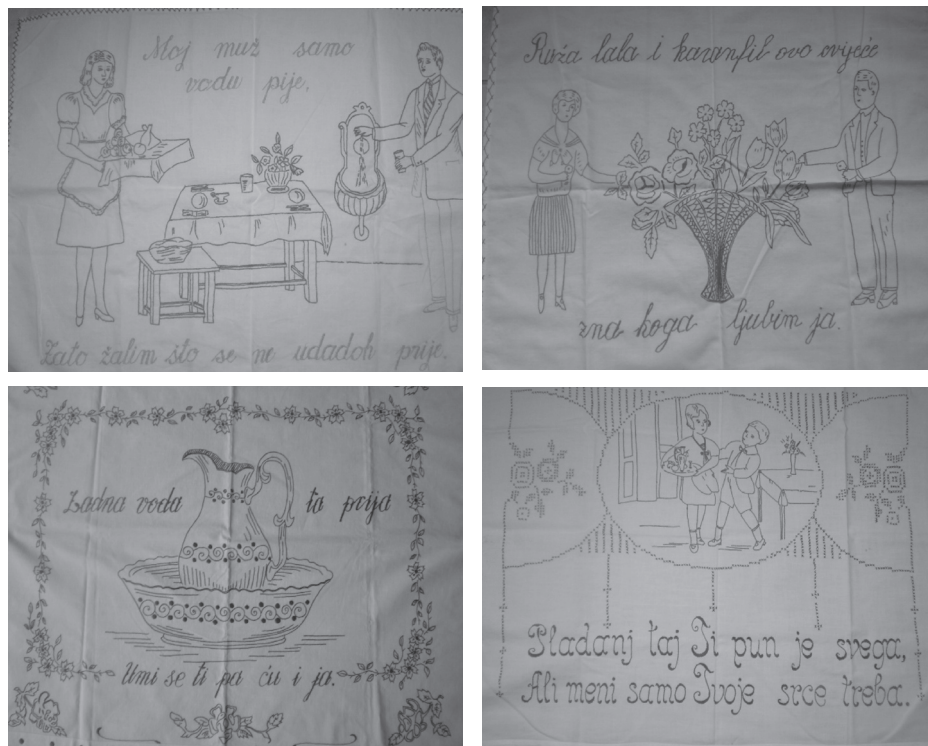
Mani se šale. Danas bismo rekli da je ekspresivna uporaba leksema *zbori* (*Kuharice manje zbori ...*) jer je rjeđe u uporabi u odnosu na *govoriti*, *pričati*, ali u odgovarajućem povijesnom kontekstu nije bilo tako, već je pripadao općeuporabnomu leksiku.

4. Likovnost zidnih kuharica

Primarni je sloj kuharica njihova likovnost, vezena slika koja samostalno nosi njihovu poruku. Kod kombinacije ostvarena je čvrsta veza slike i teksta koji se u tom slučaju nadopunjavaju. Rijetkost je kuharica s dijagonalno postavljenim tekstom u čijem se središtu nalazi tekst koji slika tek ukrašava. Kuharice su najčešće uokvirene ornamentnim ukrasima, stiliziranim motivima cvijeća i bilja.

Prevladavaju motivi građanske kuhinje s likom pasivnoga dotjeranoga muškarca i žene domaćice, supruga i supruge, rjeđe u društvu s djetetom. Na svim crtežima kuhinje je štednjak i stol sugerirajući na središnje mjesto u domu na kojem se obitelj okupljala i družila. Crtež je stola plošan, naivno dječje obrnute perspektive, stavljen u prvi plan sa sadržajem koji veliča vrijednost kuharice. Nije rijetkost, zbog prenošenja europskih motiva, prepoznati nizozemsku nošnju (klompe, karakteristična kapa) i pejzaž (vjetrenjača, more ...) ili njemačku nošnju (kratke hlače, košulja ...). Rijetki su crteži s prostorom izvan kuhinje; tek je ponegdje oslikan prostor ispred kuće ili, primjerice, motiv seoske sredine koja se očituje u prisutnosti domaćih životinja (guska, pas, mačka), što nerijetko dovodi i do pretrpanosti motivima, inzistiranju na detaljima i nepoštivanju likovne perspektive. Autorice stavljaju u prvi plan ono što žele istaknuti (tako se motiv vaze s cvijećem javlja u istoj veličini kao i lik muškarca i žene koji su smješteni uz nju).

Zanimljiva je kuharica koja ilustrira bajku *Pepeljuga*, prisutnu u većini europskih zemalja, s istaknutim likom Pepeljuge. Isti se crtež nerijetko pojavljuje uz različite tekstove, primjerice crtež muškarca i žene nježno naslojnjene na njega prate tekstovi: *Ja ljubim dragi moj, dala bi ti život svoj. / Ja te ljubim ja te volim budi moja ja te molim. / Svakog dana svake noći, nate mislim hoćeš doći Dati kažem: ljubav moja bit će uvijek samotvoja.* Kuharice koje su ukrašavale prostor za održavanje osobne higijene imaju isti motiv s više ili manje stiliziranim okvirima cvijeća i loze: umivaonik na stalku, vrč, kanta, ručnik na kojem sitno izvezeno piše *dobro jutro* ili samo posudu za umivanje i vrč.

Nekoliko zidnih kuharica prikupljenih na području Gospića

5. Zaključak

Zidne kuharice pronađene na području Gospića pripadaju po motivima i tekstu univerzalnoj kulturi Hrvatske i Europe svjedočeci o povezanosti hrvatskoga s europskim kulturnim prostorom. Stoga, kao europski i hrvatski kulturemi, one su svjedoci načina života, pomodarstva koje je vladalo Europom, ali i svjetonazora iskazanoga u porukama univerzalnima za tadašnje vrijeme, bez obzira na granice, nacionalni identitet i običaje. Kuharice nam svjedoče o vremenu tradicionalnih obiteljskih odnosa, o položaju žene unutar obitelji i u tom smislu stereotipno postavljenim rodnim odnosima kroz koje se žena doživljava kao kućanica i odgajateljica, podređena muškarčevu svjetonazoru idealne poslušne supruge kojoj je jedna od osnovnih zadaća udovoljiti suprugu. Ističući tradicionalne društvene vrijednosti, kao što su važnost obitelji, vrijednost ljubavi, katolički svjetonazor, puno su rjeđe kuharice koje aktualiziraju hedonističke radosti življenja i uživanja. Svakako

su zanimljive one koje materijalističkim porukama odudaraju povezujući ljubavni uspjeh s novcem.

Ono što pripada hrvatskomu i zavičajnomu, ličkomu identitetu, što nije preuzimano iz uvezenih kuharica, rjeđe je i pripada jezičnomu planu na kojem je ipak najočitiiji odnos prema njemačkomu jeziku iz kojih dolazi najveći broj prijevoda natpisa. To je jezik koji svjedoči o niskoj razini pismenosti, pri čemu je likovnost kuharica potisnula tekst, a time i jezik, u drugi plan. S druge strane, vidljiva je težnja da se tekst dotjera na stilskoj razini i stavi u kontekst poznatoga i bliskoga, kao što je katolički vjeronauk ili narodno stvaralaštvo, pri čemu su česta ponavljanja i leksičke skromnosti. Ličke su kuharice materijalni svjedok jednoga vremena, slika života na našim prostorima i potvrda neodvojivosti hrvatskoga od europskoga kulturnoga identiteta.

6. Literatura

- Anić, Vladimir. 1991. *Rječnik hrvatskog jezika*. Zagreb: Novi Liber.
- Biblija*. 1983. Zagreb: Kršćanska sadašnjost.
- Brodnjak, Vladimir. 1992. *Rječnik razlika između hrvatskoga i srpskoga jezika*. Zagreb: Školske novine, HSN.
- Chevalier, Jean, Gheerbrant, Alain. 1994. *Rječnik simbola*. Zagreb: Nakladni zavod Matice hrvatske, Mladost.
- Fiske, Džon. 2001. *Popularna kultura*. Beograd: Clio.
- Gluhak, Alemko. 1993. *Hrvatski etimološki rječnik*. Zagreb: August Cesarec.
- Hall, Stuart. 2003. Bilješke uz dekonstruiranje popularnog. *K: časopis* I (2): 5–21.
- Haviland, William. 2004. *Kulturna antropologija*. Zagreb: Slap.
- Hrvatski enciklopedijski rječnik*. 2002. Zagreb: Novi liber.
- Kunac, Ana. 2004. *Vezena lirika*. (izložba ukrasnih zidnih krpa): Makarska.
- Leksikon ikonografije, liturgike i simbolike zapadnog kršćanstva*. 1985. Zagreb: SNL, Kršćanska sadašnjost.
- Mikić, Pavao, Danica Škara. 1992. *Kontrastivni rječnik poslovice*. Zagreb: August Cesarec, Školska knjiga.
- Nagorko, Alicja. 2004. Etnolingvistika i kulturemi u međujezičnom prostoru. *Rasprave instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje* 30: 131–143.
- Oraić-Tolić, Dubravka. 1990. *Teorija citatnosti*. Zagreb: Grafički zavod Hrvatske.
- Vrabec, Marica. 2007. Bioetički sadržaji u vezenim porukama na očuvanoj rubenini dubrovačkog kraja. *Cris* 9 (1): 107–119.

Wall Cookery-Rags – Cultural Heritage of Lika

This paper makes a philological analysis of the whole corpus of wall cookery-rags collected in the Gospić region, with the aim of placing them in a wider socio-historical context. Wall cookery-rags are examined as part of both a European and a Lika context. The analysis of the selected sample of wall cookery-rags includes linguistic and extra-linguistic characteristics: situational context, visual art, function, content/theme. Wall cookery-rags are an unavoidable part of the cultural heritage of the Lika region with their visual art and linguistic dimension, as well as an irreplaceable document of past times.

Key words: wall cookery-rags, structure, philological analysis, visual-art